

**Tahir
HƏSƏNLİ**

Yazılan şeirin sənət nümunəsi olması üçün onun yüksək bədii məziyyətləri olmalıdır. Bədilliklə müasirlik qovuşanda oxucu sevgisi yaranır ki, bu da şeirin sadəcə kitab səhifələrində deyil, oxucu qəlbində yaşamasını təmin edir.

Bədii xüsusiyyətlər aşığıların yaradıcılığında özünü müxtəlif tərzdə göstərir, öz rəngarəngliyi ilə seçilir. XIX əsrin əvvəllərində Dədə Qorqud ənənəsinin varisi, Şirvan aşığı şeirinin qüdrətli sənətkarı Xaltanlı Tağı bədii təsvir vasitələrindən yaradıcı şəkildə, ustalıqla istifadə etmişdir. Aşığın istər təbiət, istər məhəbbət, eləcə də didaktik-fəlsəfi şeirlərində özünəməxsus ifadə tərzini və məcazın növləri ilə qarşılaşırısan.

Tağı təbiəti təsvir edən şeirlərində sözün təsir gücünə gözəllikləri bədii boyalarla canlandırır. Dinləyici, yaxud oxucunun təxəyyülündə yurdun əsrarəngiz mənzərələri göz önünə gəlir. Aşıq gördüklərini sadəcə təsvir etmir, onu insan obrazında canlandırır, təbiətlə insanın vəhdətini yaradır:

**Qızılgüllər qönçələnib oyanıb,
Ağacın baş əyibən dayanıb,
Budaqları al-qırmızı boyanıb,
Nügedinin solu-sağı nə gözəl!**

İlk misrada aşığı sanki yurdun qönçə tək açılan gözəllərini, ikinci misrada "Ağac bar verəndə başını aşığı əyər" atalar sözüne uyğun insanları, üçüncü misrada isə hər bir ailədən al-qırmızı geyinib toy şənliyinə gəlmiş qız-gəlinləri təsvir etmişdir.

"Gözəldir" rədifli qoşmasında gözəli ayla müqayisə edir, üzünü örtən tellərini ayın qabağını örtən buluda bənzədir:

**Teli burma-burma örtüb buxağı,
Sanki kölgələnib ayın qabağı.
Həsərdindən yandı biçərə Tağı,
Sinəmə tökülən nan gözəldir.**

İlk beytdə aşığı heyran edən gözəlliyi məcazın təşbeh növü ilə ifadə edərək aşığı sonrakı misrada məhəbbətinin gücünü daha qüvvətli bənzətmə yolu ilə - istiarə ilə çatdırır. Sevdiniyə qovuşa bilməyən çarəsiz aşığı həsrətindən yanır, yandıqca sinəsinə tökülən atəş sanki ona bir rahatlıq gətirir. Bununla da sözlə deyil, baş verən hərəkətlə bağlı bir təzad yaranır. Aşıq Tağı bu bənddə nar sözünü od, atəş mənasında işlətməmişdir. Şeirin birinci bəndində meyvəyə bənzədilməklə işlənmiş nar omonim sözü ilə cinas qafiyə yaradılmışdır. "Qoynu cənnət bağı, nari gözəldir" deməklə aşığı misranın poetik yükünü artırmış, dəyərləndirmişdir.

Bədii təsvir vasitələrindən Xaltanlı Tağı şeirlərində məharətlə istifadə olunmuş, məcazın müxtəlif növləri ilə gözəlin portreti yaradılmışdır.

**Kirpikləri peykan, çeşmi piyalə,
Burnu fındıq tək, yanağı lalə,
Qaymaq dodaqları batıbdır bala,
Anı şən daşıyır ağzında iş, "vay."**

Kirpikləri oxa dönüb aşığın qəlbine sancılan, fındıqburun, iri gözlü, qaymaq dodaqlarından bal süzülən qızın dişlərini dördüncü misrada özünəməxsus tərzdə təsvir edir.

Aşıq gözəlin dişlərini pətəkdə görünən ağ şana bənzədir. Ağ şanın sıralanıb parlayan gözcükləri kimi sanki gözəlin parlaq dişlərini də arı hörmüşdür.

Burada iş sözü fars dilində işlənilmişdir, parıldamaq mənası verir. Sonda "vay" sözü isə bir məqamı xatırladır. Şan hörən arıdan çəkinib "vay" dediyin kimi, gözəl danışdıqca bal kimi süzülən sözlərinin və ballı dodaqlarının arasında parıldayan ağ şana bənzər dişlərinin yaratdığı gözəllik qarşısında aşığı "vay" ifadəsi ilə Aşıq gözəlin yalnız xarici gözəlliyini deyil, daxili aləmini də dəyər

ifadə vasitələrindən biri də təkrir və onun müxtəlif formalarıdır. "Bir ayrılıq, bir yoxsulluq, bir ölüm" adlı şeirində "bir" sözünün təkrarı ilə təkrir yaradılıb ifadəni qüvvələndirir. Başqa bir şeirində təkririn anafora şəklinə istifadə edərək fikrini bədiiləşdirir:

**Kimi alim, kimi hafiz,
Kimi xətib, kimi vaiz,
Kimi müxlis, qəlbə təmiz
Pak müsəlman bu mənəzində.**

Aşıq poeziyasında özünə geniş yer tutan qoşmanın müxtəlif şəkilləri mövcuddur.

Xaltanlı Tağının şeirləri içərisində zəncirləmə deyilən bir növə də rast gəlinir. Aşığın "Arasında" rədifli

**Şamamalar tağı istər,
Fərz ölüm ta ağı istər,
Səndən dəvə Tağı istər,
Qoyma, zalım, ara sına.**

Belə hallarda sözü zahirən məharətlə işlətməklə yanaşı, məzmunca da dəyəri, bədilliyini saxlamağı bacarmışdır. Tağı sözü birinci misrada bitkiyə aid, ikinci misrada "ta ağı" şəklində işlənərək kəfənə işarədir. Üçüncü misrada isə aşığın adını bildirir.

Aşığın qoşmalarında özünəməxsus ifadələri, epitetləri, təşbehləri, təkrirləri, təzadları, mübalığələri—məcazın müxtəlif növlərini görmək olar. "Ağ geyib üstündən qara bağlaram", "İsti nədi, soyuq nədi, qar nədi?" "Qaməti mötədil, növ-

yaradıcılığında da atalar sözləri və Allah kəlamı olan "Quran"-dan gələn fikirlərin poetik şəkildə ifadəsinə tez-tez rast gəlinir.

**Nə qədər cəhd etsə, söndürməz yağı,
Bir kəsin yanınca haqdan çırağı.**

**Qaldırsan yıxları, doyursan acı,
Sanarsan Kəbəyə ziyarətin var.**

Dövlət ilə hər çavuşdan bəy olmaz.

**Məzardan qayıtmaz imansız ölü,
Məscid qapısında it gərəkdir olmaz.**

**Şahlıq tövləsində bəslənsə eşşək,
Əsilni dəyişib yüyürçək olmaz.**

Ağalar ağası sənə yar olsun,

Xaltanlı Tağı yaradıcılığında bədii xüsusiyyətlər

lənndirir. Onun dünya malından qiyəmli olduğunu mübalığəli şəkildə bildirir:

**Dağlara maralsan, düzlərə ceyran,
Ordubad, Naxçıvan boyuna heyran.
Dəmirçapı Dərbənd, Şamaxı, Şirvan,
Küllü Dağıstana vermərəm səni.**

Məhəbbət mövzulu lirikasında bədii xüsusiyyətlərə geniş yer verən Tağı gözəlliyi yalnız epitet və təşbehlərlə canlandırmır, bu gözəlliklə yanaşı həm təzad bildirən sözlərlə, həm də təzadlı fikirlərlə gözəlin gözəlliyini tamamlayır. Ağ üzde siyah (qara) tellər təzad yaratdığı kimi dindirməli, gülməli yarın hər baxışının könül evini yıxması da təzaddır.

**Bir yanım var, dindirməli, gülməli,
Ağ üzündə siyah tellər bürməli,
Qaşlar həmayill, gözler sürməli,
Hər baxışı könlüm evin yıxandı.**

Aşığın çox istifadə etdiyi bədii

qoşması bu tərzdə yazılmışdır:

**Yoxdur gülüstanda tayın, yoldaşın,
Xuraman yənşin, qəh-qəh gülüşün.
Tanıram duruşun, ceyran baxışın,
Əgər olsan yüz min qız arasında.**

**Əgər olsan yüz min gözəl dilbər, Danışa bilməsən, aç düymələrin.
Xaltanlı Tağıyam, ağ məmələrin
Öləndə qəbrimi qaz arasında.**

Əvvəlki bəndin son misrasının başladığı "Əgər olsan yüz min" sözləri ilə sonrakı bənd başlayır. Bu qayda ilə bütün bəndlər bir-birinə bağlanır. "Vilayətlərin tərif" və "İranda mərasim" adlı şeirlərində isə hər bənd hansı sözlə bitirsə, sonrakı bənd o sözlə başlayır.

Aşıq bayatı və gəraylılarında cinaslı qafiyələrdən istifadə etmişdir ki, səslənməsi oxşar olan bu qafiyələr müəllifindən ustalıq, dinləyicisindən diqqət və düşüncə tələb edir:

rəstə gözəl", "bulud kimi siyah tellər", "təkəbbür dağlar", "həyalı məhəbbətlər", "hicran tapdağıyam", "qəmən çöhrəsi", "qəm axıtdı qanımdan", "Yaxam sel bağladı, didələrim çay", "Üzərlik tək oda atıb siyah qilir ruzigarı" və bu kimi misra və ifadələrlə bəzənmiş şeirlər Xaltanlı Tağı yaradıcılığının zənginliyini göstərir.

Aşıq Tağı dinləyicisini düşündürmək üçün bədii sualdan da istifadə etmişdir. Əsasən didaktik-fəlsəfi şeirlərində həlli tapılmayan, amma hamını düşündürən məsələləri qabardır, sualla müraciət edərək dinləyicinin diqqətini bir yere cəmləyir.

Oyan, ey əhli dünya, dur, bu dünyadan nə istərsən?

Bu dünya cox bivəfədir, bu vəfadan nə istərsən?

Xalqımızın zəkasinin məhsulu olan atalar sözlərindən yaradıcı insanlarımız, eləcə də aşıqlarımız da im qidalanmışlar. Xaltanlı Tağının

Aşığın qoşmalarında özünəməxsus ifadələri, epitetləri, təşbehləri, təkrirləri, təzadları, mübalığələri—məcazın müxtəlif növlərini görmək olar. "Ağ geyib üstündən qara bağlaram", "İsti nədi, soyuq nədi, qar nədi?" "Qaməti mötədil, növrəstə gözəl", "bulud kimi siyah tellər", "həyalı məhəbbətlər", "hicran tapdağıyam", "qəmən çöhrəsi", "qəm axıtdı qanımdan", "Yaxam sel bağladı, didələrim çay", "üzərlik tək oda atıb siyah qilir ruzigarı" və bu kimi misra və ifadələrlə bəzənmiş şeirlər Xaltanlı Tağı yaradıcılığının zənginliyini göstərir

Bəndə duasından nə minnətin var, və b. k.

Məlumdur ki, Xaltanlı Tağının yaşadığı dövrdə bütün oxumuşlar dini təhsil almışlar. Tağı da mədrəsə təhsili aldığından ki, şeirlərində dini adlara, quran qissələrindən gələn əhvalatlara müraciət edərək bəzən bir bədii vasitə kimi istifadə etmişdir. Şeirin poetik mənə yükünü artıran, fikrin, hiss və duyğunun daha dolğun verilməsində aşığı təlimlərdən istifadə etmişdir. Təlimlər vasitəsilə hər hansı hadisə, əhvalata işarə edilərək dolğun təsəvvür yaradılır. Belə ifadələrin geniş şərhə ehtiyacı olur. Şeirlərinin birində Tağı müasiri olduğu Şeyx İzzəddinlə Şeyx İbadəddinin gördüyü işlərin böyüklüyünü belə müqayisələrlə çatdırır:

**Fərhad Bisütunu çapan kimidir,
Yaquub Yusifini tapan kimidir,
İbrahim Kəbəni tapan kimidir,
Mehriban dostların ehsanına bax.**

Tağının yaradıcılığında müxtəlif vasitələrdən, bədii priyomlardan istifadəyə də rast gəlik. Fikirlərinin daha təsirli alınması üçün aşığı bəzən ərəb hürufatının xüsusiyyətlərindən də istifadə etmişdir. Aşığın fikrini daha dəqiq, aydın başa düşmək üçün ərəb hərfələrinin xüsusiyyətlərini bilmək və geniş şərh etmək ehtiyacı yaranır.

**Bir əlif var qoynun içində, ay qız.
Təşdid düşüb əlif, ləmin üstünə.
Gözlerim daima əlif, "dal" bədir.
Tağı haqqətdən kaf və kaf eylər,
və b. k.**

Şübhəsiz, Tağının bizə gəlib çatan şeirləri haqqında bu söylədiklərimiz kifayət deyildir. Onun müxəmməs və qəzəllərinin, "Quran"-la bağlı deyişmə və qifilbəndlərinin bədii xüsusiyyətləri isə daha geniş şərhə ehtiyacı olan mövzudur. Şeirlərinin bir qisminə də bu günümüz üçün izah ehtiyacı olan söz və ifadələr vardır.

Şirvan aşığı məktəbinin yaradıcılarından biri kimi Xaltanlı Tağı irsini öyrənmək, onun özündən sonra gələn aşıqlarımıza təsirini araşdırmaq da qarşıda duran həlli və vacib məsələlərdəndir. Düşünmək olar ki, Aşıq Tağı ötən 200 ildən çox bir vaxt ərzində hamı şeirlərinin bir qismini unudulmuş, həm də yaradıcılığından ustalıqla istifadə olunmuş bir el şairidir.